

4. Гопкало Т. В. Изучение словарного запаса младших школьников с задержкой психического развития. 2017. № 3. С. 34-38. 19. 20. 21. с. 22. Дьячков А. И. Дефектологический словарь. М., 2007. 504 с.
5. Колмыкова А. С. Использование обобщающих слов у младших школьников с задержкой психического развития // Педагогический форум. Пенза, 2022. С. 108-110.
6. Коненкова И. Д. Обследования речи дошкольников с задержкой психического развития. М., 2005. 78 с.
7. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии. – СПб., 2000.
8. Фабрициус А. Е. Изучение особенностей речи у детей младшего школьного возраста с задержкой психического развития // Вектор развития современной науки. М., 2018. С. 426-428.
9. Царицан В. Д. Логопедическая работа с младшими школьниками с ЗПР в общеобразовательной школе // Фундаментальные и прикладные научные исследования в современном мире. Уфа, 2023. С. 243-247.
10. Шевченко С. Г., Бабкина Н. В., Вильшанская А. Д. Дети с ЗПР: коррекционные занятия в общеобразовательной школе. М., 2005. 197 с.

УДК 376.43

МРНТИ 14.25.09

DOI 10.51889/2960-1673.2025.83.4.010

¹Сабденова Б.А., ²Ерубаетова А. А

¹PhD, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Алматы

²7M01908 - Аутизм спектрі бұзылыстары бар балаларды қолдау" мамандығы бойынша 2-курс магистранты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

ШЕЙПИНГ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ АУТИСТІК СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Аңдатпа. Мақалада аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу дағдыларын шейпинг әдісін қолдана отырып дамыту ерекшеліктері қарастырылады. Әдістің теориялық негіздері, қолдану кезеңдері мен принциптері ұсынылады. Баланың қоршаған ортамен өзара әрекеттестігін және әлеуметтік бейімделуін жақсартуға мүмкіндік беретін коммуникативтік дағдыларды жүйелі түрде қалыптастырудың маңызы атап көрсетілген.

Түйінді сөздер: мектепке дейінгі жастағы балалар, аутизм, сөйлеу дағдылары, шейпинг әдісі, коммуникативтік даму, коррекциялық жұмыс.

¹Сабденова Б.А., ²Ерубаетова А.А.

¹PhD, старший преподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы

²Магистрант 2 курса обучения специальности 7M01908- Сопровождение детей с расстройством аутистического спектра, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Республика Казахстан, г. Алматы

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДА ШЕЙПИНГА

Аннотация: В статье рассматриваются особенности развития речевых навыков у детей дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра с использованием метода шейпинга. Представлены теоретические основы метода, его этапы и принципы применения в коррекционно-развивающей работе. Подчеркивается значимость системного подхода к формированию коммуникативных умений, позволяющего повысить эффективность социализации и взаимодействия ребенка с окружающей средой.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, аутизм, речевые навыки, метод шейпинга, коммуникативное развитие, коррекционная работа.

¹Erubaeva A.A., ²Sabdenova B.A.,

¹PhD, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty

²2st-year Master's student in the specialty 7M01908 – “Support for Children with Autism Spectrum Disorders”, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty

DEVELOPING SPEECH SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER USING THE SHAPING METHOD

Abstract: The article examines the development of speech skills in preschool children with autism spectrum disorders using the shaping method. The theoretical foundations of the method, its stages, and principles of application in corrective and developmental work are presented. The importance of a systematic approach to the formation of communicative abilities, which enhances the child's socialization and interaction with the environment, is emphasized.

Keywords: preschool children, autism, speech skills, shaping method, communicative development, corrective work.

Кіріспе. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының соңғы бағалауларына сәйкес, әр 160 баланың бірі аутизм спектрінің бұзылуына шалдыққан. Аталған көрсеткіш орташа мән болып табылады және әртүрлі зерттеулерде едәуір өзгереді. Соңғы он жыл ішінде аутизмі бар балалардың саны 10 есе өсті. Осыған байланысты аутизм спектрінің бұзылыстары бар балаларды оқыту, әлеуметтік бейімдеу және әлеуметтендіру мәселесі өткір тұр.

Әдеби деректерді талдау (Е.Р. Баенская, В.Е. Каган, В.В. Ковалев, К.С. Лебединская, М.М. Либлинг, О.С. Никольская) көрсеткендей, балалардағы аутизмді классификациялаудың бірыңғай тәсілі әлі жоқ. Халықаралық аурулардың 10-шы қайта қаралған классификациясын (1994) талдау әртүрлі балалар аутизмінің типтері жаңа «Жалпы (первозиялық) даму бұзылыстары» рубрикасына енгізілгенін көрсетті. Бұл рубрикаға әлеуметтік бейімдеудегі, коммуникациядағы, жалпы өзара әрекеттегі бұзылыстары бар, сондай-ақ стереотиптік мінез-құлық формалары бар жағдайлар кіреді. Аутизмнің жүйелендірілуінің негізі эволюциялық-биологиялық тәсіл болып табылады, мұнда даму бұзылыстарының бастапқы сипаты мойындалады. Аутизмнің басқа бір бөлінуі аутистік бұзылыстардың көріну жасын ескереді. Осы себепті әртүрлі шығу тегіндегі аутизм типтері (конституциялық және процесстік) бір «балалық аутизм» рубрикасында көрсетіліп, бұл факт нақты көрсетілмеген. Процесстік аутизм ақаулы жағдай ретінде «атиптік аутизм» рубрикасына енгізілген[1-3].

Көптеген авторлардың пікірінше (Е.Р. Баенская, Ф. Волкмар, Н.С. Жукова, Н.Г. Манелис, О.С. Никольская, L. Kanner, R.L. Koegel және басқалар), аутизм спектрінің бұзылыстары бар балалардың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын негізгі

бұзылыстардың бірі – коммуникативтік дағдылардың жеткіліксіз дамуы. Бұл сөйлеудің жоқтығы немесе кеш дамуы, сөйлеудегі стереотиптер, диалог жүргізу қабілетінің болмауы, сұрақтарға жауап бере алмау сияқты ерекшеліктермен көрінуі мүмкін[4-5].

Балалардағы коммуникативтік дағдыларды дамыту және қарым-қатынас мәселесін зерттеушілер А.А. Бодалев, М.И. Лисина, Л.Я. Лозован, Т.А. Репина, Е.Г. Савина, Е.О. Смирнова және басқалар қарастырған. Олар коммуникативтік дағдылардың дамуы баланың әлеуметтік-коммуникативтік дамуының негізгі процесі деп санайды және оны тиімді қарым-қатынас жасау және қоршағандармен сәтті өзара әрекеттесу қабілетін дамыту ретінде сипаттайды. Бұл процесс барысында бала тек басқа адамды ғана емес, өз-өзін де танып біледі. Аутизм спектрінің бұзылыстары бар балалардағы коммуникативтік дағдыларды дамыту әдістері мен әдістемелері отандық мамандар тарапынан көбінесе толық емес және фрагментарлық сипатта баяндалады. Кейде авторлар ұсынған әдістемелер (В.М. Башина, С.А. Морозов, С.С. Морозова, О.С. Никольская) тек шектеулі коммуникативтік дағдылар топтарын бағалауға бағытталған және көбінесе коммуникативтік дағдылардың дамуын емес, жалпы сөйлеу дамуын бағалауға басымдық беріледі[6-7].

Шейпинг әдісі – бұл баланың мінез-құлқын кезең-кезеңімен, бар мінез-құлықтан қалаулы мінез-құлыққа дейін өзгерту әдісі, мұнда әрбір сәтті әрекет эпизоды идеал мінез-құлыққа жақындаған сайын нығайтылады.

Шейпинг әдісі бірінші сәтті әрекетті күшейтуден басталады. Әдістің әсері бірден байқалмайды. Әрбір кезеңде баланың жаңа дағдыны бекітуі үшін жеткілікті уақыт қалдыру қажет. Жақсы жоспарлау міндетті болып табылады. Арнайы дайындықсыз бұл әдісті қолдану ұсынылмайды.

Шейпинг әдісі күнделікті көптеген жағдайларда жаңа мінез-құлықты меңгеруге көмек көрсету үшін қолданылады. Мысалы, логопедтер бұл әдісті қолданғанда алдымен ерін қозғалысын, кейін дыбыстарды, соңында сөздер мен сөйлемдерді айту дағдыларын нығайтады. Шейпинг әдісі жүйелі және кезең-кезеңімен жүргізілгендіктен, маман әрдайым соңғы мақсатты мінез-құлықты есте ұстайды[8-10].

Зерттеу материалдары және нәтижелері.Отандық және шетелдік авторлардың мектепке дейінгі жастағы аутизм спектрінің бұзылыстары бар балалардың коммуникативтік дағдыларын дамыту мәселесі бойынша арнайы әдебиеттерін талдағаннан кейін, біз эксперименттік зерттеу ұйымдастырдық. Зерттеудің мақсаты: аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы коммуникативтік дағдылардың даму деңгейін анықтау.Мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

1. Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы коммуникативтік дағдылардың даму деңгейін зерттеу үшін әдістер мен диагностикалық тапсырмаларды таңдау;
2. Коммуникативтік дағдылардың даму ерекшеліктерін анықтау, критерийлерді бөліп көрсету және олардың деңгейін бағалау.

Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы коммуникативтік дағдылардың даму деңгейін зерттеу үшін біз келесі әдістер мен диагностикалық тапсырмаларды қолдандық:

1. **Сауалнама** – баланың ата-аналары (заңды өкілдері) САВА Ерте араласу орталығының кураторы әзірлеген анкетаны толтырды.

2. **Ата-аналармен әңгімелесу** – анкетаның пункттері бойынша талқылау, баланың сөйлеу дамуының анамнезін жинау.
3. **Баланы табиғи жағдайда бақылау** – 30 минут бойы баланың өздігінен әрекет ету процесінде бақылау жүргізу.
4. **«Жұптық шарттандыру» диагностикалық тапсырмасы** – педагогпен жағымды стимулдарды үйлестіру арқылы жеке-жеке жүргізілген 20 минуттық сеанс. Балаларға мотивациялық ынталандырулар ұсынылды: жарық шашатын ойыншықты қосу, көпіршіктер үрлеу, сумен ойнау, сенсорлық қорап, мультфильмдердің әуендері бар телефон.

Анкетаның, ата-аналармен әңгімелесудің және баланы табиғи жағдайда өздігінен әрекет ету процесінде бақылаудың нәтижелері бойынша әр балаға қысқаша сипаттама жасалды.

Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы коммуникативтік дағдылардың даму деңгейін анықтау үшін біз Марк Сандбергтің **VB-MAPP** бағалау жүйесінде көрсетілген вербалды мінез-құлықтың негізгі функционалдық кластарын дамыту критерийлері мен көрсеткіштеріне сүйендік.

Вербалды мінез-құлықты дамыту вехаларын бағалаудың теориялық негізі – Б.Ф. Скиннердің «Вербальды мінез-құлық» (1957) еңбегі болып табылады.

Кесте 1. Вербалды мінез-құлықтың функционалдық кластары

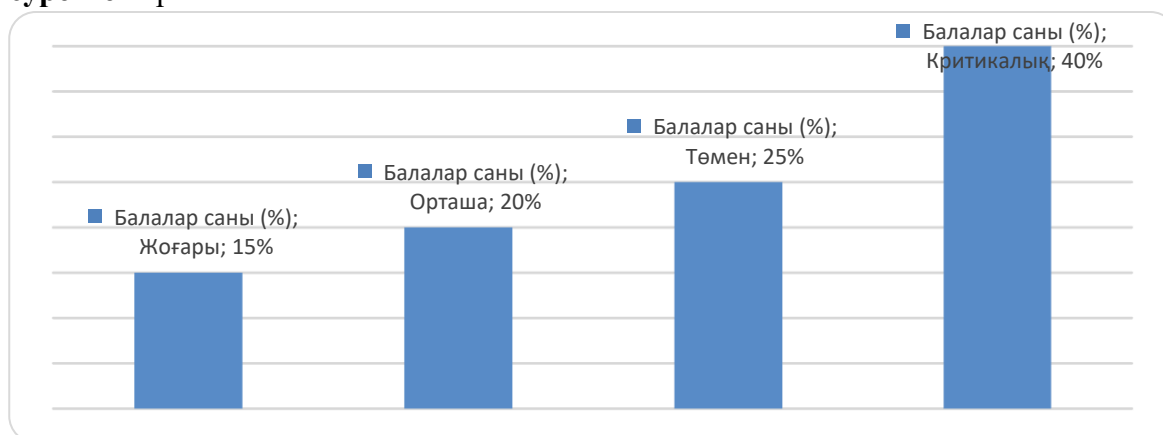
Функционалдық класс	Сипаттамасы	Мысал
Манд (Mands)	Өтініш. Баланың қажеттілігін немесе тілегін білдіру.	Баланың серуенге шыққысы келетіндіктен, «аяқ киім берші» деп сұрауы.
Такт (Tacts)	Объектілерді, әрекеттерді немесе оқиғаларды атау немесе анықтау.	Баланың өз аяқ киімін көріп, «аяқ киім» деп айтуы.
Интравербалды әрекет (Intraverbals)	Сұрақтарға немесе репликаларға жауап беру, әңгіме жүргізу үшін басқа сөздермен басқарылатын сөйлеу әрекеті.	Біреу «Не киесің?» деп сұрағанда, бала «аяқ киім» деп жауап беруі.
Тыңдаушы мінез-құлық (Listener Behavior)	Басқа адамның нұсқауларын орындау немесе өтінішіне сәйкес әрекет ету.	Біреу «аяқ киім» дегенде, бала оларды алу.
Эхо (Echoics, дыбысты қайталау)	Естіген сөзді қайталау.	Біреу «аяқ киім» дегенде, бала да «аяқ киім» деп айту.
Имитативті мінез-құлық (Imitation)	Біреудің моторлық әрекетін қайталау (қол қимылдары немесе жест тілін қоса).	Біреу қолдарын соқса, бала да сол қимылды қайталау (аяқ киім дегенді білдіретін жест).
Текстуальды әрекет (Textual Behavior)	Жазылған сөздерді оқу.	Жазылған «аяқ киім» сөзін көріп, «аяқ киім» деп айту.
Копирование текста (Copying Text)	Сөзді қайта жазу.	Біреу «аяқ киім» сөзін жазса, бала сол сөзді қайта жазуы.
Транскрипция (Transcription)	Естіген сөзді жазу.	Біреу «аяқ киім» деп айтса, бала оны жазу арқылы көрсетуі.

Бірінші критерий. Манд (Өтініш дағдысы)

Өтініш дағдысын бағалау нәтижелері көрсеткендей:

- **3 бала (15%)** – өтініш дағдысы қалыптасқан. Бұл балалар толық сөйлемдермен сұрайды, сұрақтар қояды және нұсқаулар береді, оларды ересектерге де, әріптестеріне де бағыттай алады.
- **4 бала (20%)** – өтініш дағдысының орташа деңгейі анықталды. Балалар мотивациялық стимулдарды екі сөзбен, зат есімдер мен етістіктерді қолданып сұрайды. Қарапайым сұрақтар қоя алады, бірақ әрдайым сұхбаттасушыдан жауап алуға қызығушылық танытпайды. Көбіне бұл сұрақтар сол сәтте қажет мотивациялық стимул болмаған кезде қойылады.
- **5 бала (25%)** – өтініш дағдысының төмен деңгейі анықталды. Балалар бір сөзбен бірнеше мотивациялық стимулдарды сұрайды, бұл стимулдар олардың көру аймағында немесе өтініш жасау үшін мотивациялық жағдай қайта құрылғанда қолжетімді болады. Олар спонтанды түрде өздері үшін маңызды күшті мотивациялық стимулдарды сұрайды.
- **8 бала (40%)** – өтініш дағдысының критикалық деңгейі анықталды. Балаларда бұл дағды жоқ: екеуі ересек адамның қолын ұстап сұрайды, үшеуі өтініштің орнына қалаусыз мінез-құлық көрсетеді. Қалған балаларда коммуникативтік мотивация мен қажеттілік төмен, олар ересектермен қарым-қатынастан аулақ болады.

Бірінші критерий – манд (өтініш дағдысы) бойынша алынған нәтижелердің сандық талдауы **1 суретте** көрсетілген.

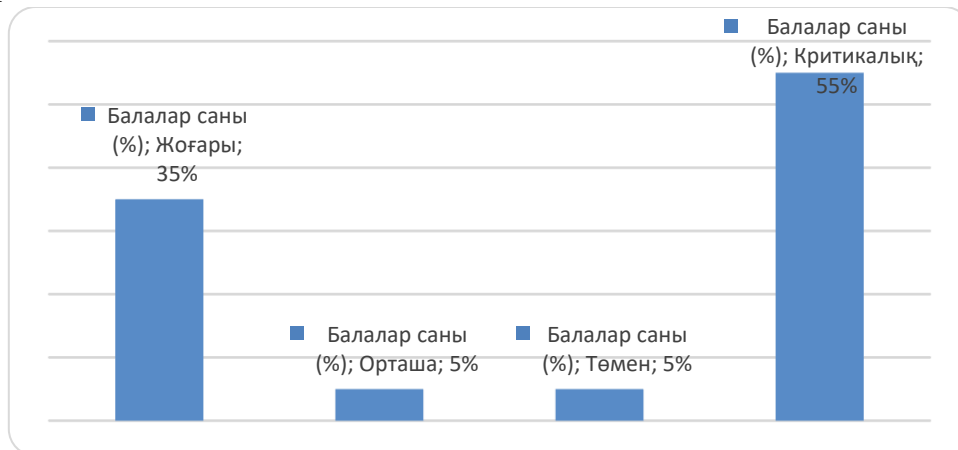
Сурет 1. Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы манд (өтініш) дағдысының даму деңгейі

Екінші критерий. Такт (атау дағдысы)

Атау дағдысын бағалау нәтижелері көрсеткендей, кейбір балаларда бір сөзбен вербалды өтініш жасау және эхо (қайталама) дағдылары болса да, олар бұл дағдыларды атау дағдысына біріктіре алмайды және сол суреттер мен заттарды атау қабілетіне ие емес. Мысалы, 10 және 11 нөмірлі ұлдар мотивациялық стимулдарды вербалды түрде сұрай алды (мұғалім көпіршіктерді үрлеуді бастағанда, балалар «көпіршіктерді берші» деп сұрады), педагогты қайталап айту қабілеті болды (педагог «көпіршіктер» деді, бала: «көпіршіктер»), бірақ карточкада көпіршіктің суреті немесе стимулдың өзі ұсынылғанда «Бұл не?» деген сұраққа жауап бере алмады. Бұл балаларда атау дағдысы қалыптаспағанын және вербалды мінез-құлықтың функционалдық кластарында спонтанды жалпылау орын алмайтынын көрсетеді.

7 бала (35%) – атау дағдысының жоғары деңгейі анықталды. Балалар заттар мен әрекеттерді атай алады, екі компонентті атауды қолданады, заттардың сипаттамаларын, бөлшектерін және функцияларын атап көрсетеді.

Екінші критерий – такт (атау дағдысы) бойынша алынған нәтижелердің сандық талдауы **2 суретте** көрсетілген.

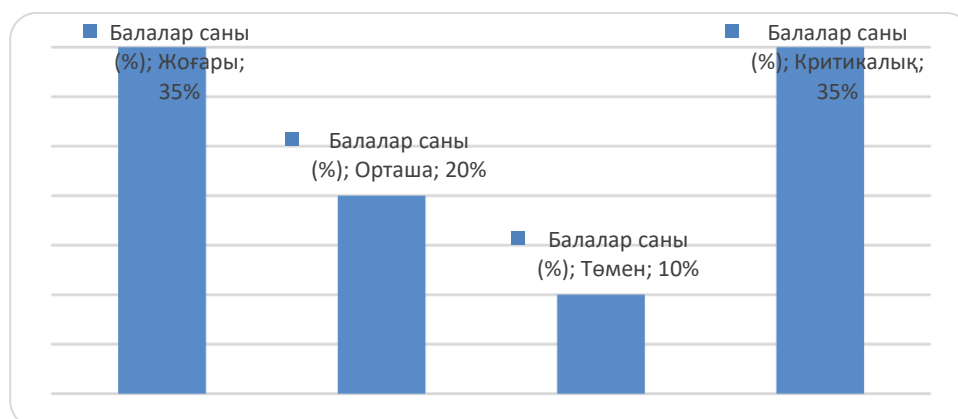
Сурет. 2. Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы такт (атау) дағдысының даму деңгейі

Үшінші критерий. Эхо (қайталау дағдысы)

Дыбыстарды, буындарды және сөздерді қайталау дағдысын талдау көрсеткендей:

- 7 бала (35%) – қайталау дағдысы толық қалыптасқан. Балалар педагогтан сөздер мен фразаларды қайтала алады. Сонымен қатар эхо реакциясының ұзақтығы бағаланды: жоғары деңгейдегі балалар педагогтан 3–5 сөзден тұратын фразаларды қайталауға қабілетті болды.
- 8, 9, 10 және 12 нөмірлі ұлдарда қайталау дағдысы дамығанымен артикуляция бұзылыстары байқалды.
- 11 нөмірлі ұлда сөйлеуде тұрақты эхолалиялар анықталды.

Аутизм спектрінің бұзылыстары бар балалардағы дыбыстарды, буындарды және сөздерді қайталау дағдысының даму деңгейінің сандық талдауы 3 суретте көрсетілген.

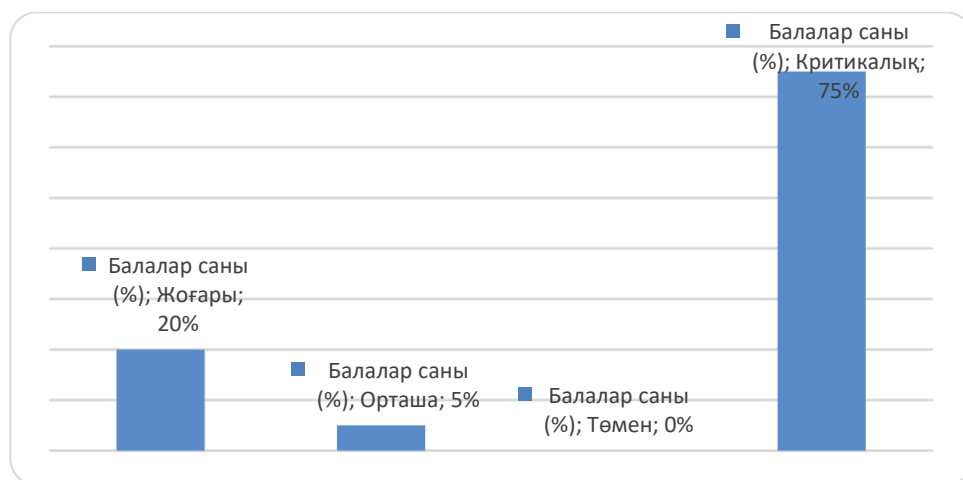
Сур. 3. Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы дыбыстарды, буындарды және сөздерді қайталау дағдысының даму деңгейі

Төртінші критерий. Интравербальды реакция

Интравербальды дағдыларды талдау көрсеткендей:

- 4 бала (20%) – интравербальды дағдылардың жоғары деңгейі бар. Олар қарапайым сұрақтарға жауап береді, сюжеттік суреттер бойынша сұрақтарға жауап бере алады, бірақ бұл деңгейдегі балаларда мәтін бойынша сұраққа жауап беру немесе әңгіме қайта айту дағдысы қалыптаспаған.
- 3 бала (15%) – интравербальды дағдылардың төмен деңгейі бар. Олар тек жаттықтырылған сұрақтарға ғана жауап береді. Мысалы, 13 нөмірлі ұл «Атың кім?» деген сұраққа дұрыс жауап бере алмады, бірақ «Сенің атың кім?» деген сұраққа дұрыс жауап берді.
- Қалған балалардың (65%) сұрақтарға жауап беру дағдысы қалыптаспаған.

Аутизм спектрінің бұзылыстары бар балалардағы интравербальды дағдылардың даму деңгейінің сандық талдауы 4 суретте көрсетілген.

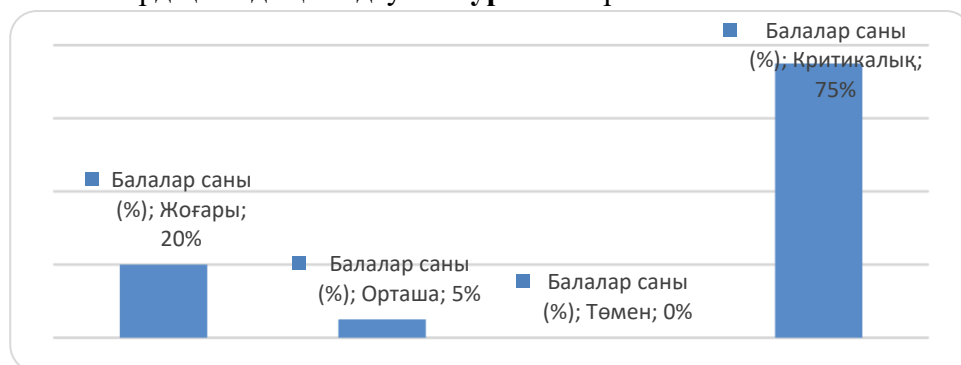
Сур. 4. Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы интравербальды дағдының даму деңгейі

Бесінші критерий. Әлеуметтік мінез-құлық және ойын

Әлеуметтік мінез-құлық пен ойынды бағалау нәтижелері көрсеткендей:

- **4 бала (20%)** – ересектермен және әріптестерімен әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдысы қалыптасқан. Бұл балалар ойын барысында әріптестерімен ынтымақтасып, бірлескен әрекеттерде жұмыс істейді, әріптестердің өтініштеріне жауап береді және спонтанды түрде әріптесіне сұрақпен немесе өтінішпен жүгінеді. 18 және 19 нөмірлі ұлдар әріптестерімен диалог жүргізуде қиындықтар туғызады, көбінесе тақырыпты өздері үшін мотивациялық тақырыптарға ауыстырады. 19 нөмірлі ұл педагог тақырыпты өзгертсе, диалог барысында қалаусыз мінез-құлық көрсеткен.
- **1 бала (5%)** – әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдысының орташа деңгейі анықталды. 12 нөмірлі ұл ересектермен және әріптестерімен көзбен байланыс орната алады, ойын барысында әріптестерін бақылап, олардың моторлық әрекеттерін қайталайды, қарапайым өтініштермен әріптестеріне жүгінеді және әріптестің нұсқауларын орындайды.
- **15 бала (75%)** – әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдысының критикалық деңгейі анықталды. Балаларда ересектермен немесе әріптестерімен көзбен байланыс жоқ немесе қысқа уақытқа ғана орнайды. Олар әріптестеріне өтініш білдіре алмайды және ойын әрекеттерінде өзара әрекеттесе алмайды.

Бесінші критерий – әлеуметтік мінез-құлық және ойын дағдылары бойынша алынған нәтижелердің сандық талдауы **5 суретте** көрсетілген.

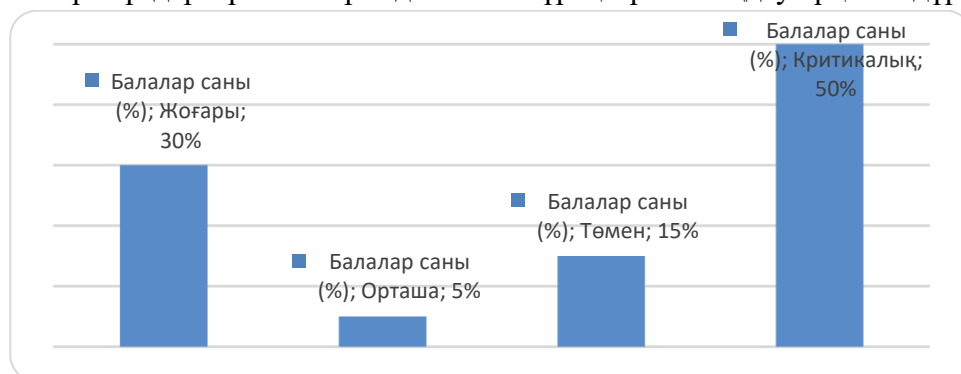

Сур. 5. Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы әлеуметтік мінез-құлық пен ойын дағдысының даму деңгейі

Алтыншы критерий. Сөйлеуді түсіну

Бағытталған сөйлеуді түсіну дағдысын бағалау нәтижелері көрсеткендей, 6 бала (30%) бұл дағды толық қалыптасқан. Бұл балалар контекстте немесе контексттен тыс берілген нұсқауларды түсінеді, заттар мен суреттерді, етістіктерді, сын есімдерді, септік предлогтарын ажырата алады. Балалар арнайы моторлық нұсқауларды және көпкомпонентті (3–4) нұсқауларды түсініп орындай алады.

Алайда, 14 және 15 нөмірлі ұлдар «не?» және «ненеден?» деген септік сұрақтарын ажырата алмады. Мысалы, тапсырмада баланың алдында «сок пакеті» және «стакан» карточкалары жатқанда, педагог «Не ішесің?» деген сұрақ қойса, бала «сок пакеті» карточкасын көрсетуі керек, ал «Неден ішесің?» деген сұраққа бос стакан карточкасын көрсетуі қажет. 14 және 15 нөмірлі ұлдар бұл тапсырмада септік сұрақтарын тыңдау арқылы дұрыс ажырата алмады.

Сур. 6. Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардағы бағытталған сөйлеуді түсіну дағдысының даму деңгейі

Біз жүргізген зерттеу, аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардың коммуникативтік дағдылардың даму деңгейлерін зерттеуге бағытталған, балалардың тек 20%-ында коммуникативтік дағдылардың жоғары деңгейі бар екенін көрсетті. Қалған балалар үшін аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға бағытталған коррекциялық-педагогикалық жұмыс жүйесін құру қажет.

Аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға арналған негізгі коррекциялық-педагогикалық бағыттарды әзірлеу

және негіздеу, біздің пікірімізше, балалардың дағдыларын жетілдіруге және оларды жоғары әрі сапалы деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Біздің ұсынған жұмысымыз Б.Ф. Скиннер мен О.И. Ловаас әзірлеген қолданбалы мінез-құлық талдауының принциптері мен стратегияларына, сондай-ақ отандық дефектологтар – Л.С. Выготский, Р.Е. Левина, В.И. Лубовский жасаған арнайы принциптерге негізделген.

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардың коммуникативтік дағдылары әртүрлі деңгейде қалыптасқан: балалардың тек 20%-ында жоғары деңгейі байқалды, ал қалған балаларда бұл дағдылар төмен немесе критикалық деңгейде. Мұндай жағдай аутизм спектрінің бұзылыстары бар балалар үшін арнайы жүйелі коррекциялық-педагогикалық қолдаудың қажеттілігін көрсетеді. Шейпинг әдісі балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытудың тиімді тәсілі ретінде қарастырылуы мүмкін. Бұл әдіс мінез-құлықты қадам-қадаммен өзгертуге, бастапқы әрекеттерді қалаған мінез-құлыққа жақындатуға және әрбір сәтті қадамды нығайтуға мүмкіндік береді. Зерттеу көрсеткендей, балалардың кейбір функционалдық вербалды дағдылары – манд (өтініш), такт (атау), эхо (қайталама), интравербальды жауап және әлеуметтік мінез-құлық – толық немесе жартылай қалыптасқан, бірақ көпшілігі үшін олар спонтанды түрде дамымайды. Шейпинг әдісін қолдану арқылы:

- әрбір коммуникативтік дағдының жеке компоненттері кезең-кезеңімен бекітіледі;
- балалардың мотивациялық стимулдарға жауап беру қабілеті және спонтанды коммуникациялық әрекеттері жақсарады;
- функционалдық вербалды мінез-құлықтың әр класы (манд, такт, эхо, интравербал) бір-бірімен үйлесімді дамиды;
- әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдылары мен ойын әрекеттерінде белсенділік артады.

Қорытындылай келе, шейпинг әдісі аутизм спектрінің бұзылыстары бар мектепке дейінгі балалардың коммуникативтік дағдыларын жүйелі түрде дамытуға мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық құрал болып табылады. Бұл әдістің қолданылуы балалардың дағдыларын жоғары әрі сапалы деңгейге көтеруге, олардың әлеуметтік бейімделуін жақсартуға және күнделікті өмірде өзара әрекеттесу қабілеттерін арттыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Хаустов А. В.. *Формирование коммуникативных навыков у детей с детским аутизмом* : Дис. ... канд. пед. Наук: 13.00.03/ А. В. Хаустов, М., 2005.
2. Лебединская К.С., Никольская О.С. *Клинико-психологическая классификация / Диагностика раннего детского аутизма*. М.: Просвещение, 1991.
3. Морозова Т.И. *Методические рекомендации по коррекции нарушений речевого развития при детском аутизме*. // *Аутизм: методические рекомендации по психолого-педагогической коррекции*. / Под ред. С.А. Морозова. – М., 2001. – С. 102 – 131.
4. Лебединская К.С., Никольская О.С., Баенская Е.Р. *Работа по развитию речи / Дети с нарушениями общения: ранний детский аутизм*. — М.: Просвещение, 1989.
5. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. *Аутичный ребенок: Пути помощи*. Изд.4-е, стер. – М.: Теревинф, 2007. – 288 с. 32. Нуриева Л.Г. *Развитие речи у аутичных детей: метод.разраб.* – Изд.3-е. – М.: Теревинф, 2007. – 112 с.
6. Хаустов А.В. *Клинико-психолого-педагогическая характеристика детей с детским аутизмом // Практическая психология и логопедия*. – 2005. – №5 6 (16,17). – С. 9–15.

7. Лебединский В.В. Искажённое психическое развитие. Нарушения психического развития у детей. — М.: МГУ, 1985.
8. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики, уч. М., 1997. 287 с.
9. Лусина М.И. Проблемы онтогенеза общения. М.1986 г.
10. Lovaas O.I., Simmons J.Q., Koegel R.L., Stevens-Long J. Some generalization and follow-up measures on autistic children in behavior therapy / Journal of applied behavior analysis, 1973. — Vol. 6. — P. 13

ӨОЖ 376.37

FTAMP 14.29.23

DOI 10.51889/2960-1673.2025.83.4.004

¹Шалдарбек С.Б., ²Булабаева С.Т., Жақанбаева Б.Б
^{1,2} Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
³ Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ОПТИКАЛЫҚ ДИСГРАФИЯНЫ ЗЕРТТЕУДЕГІ КӨРУ ГНОЗИСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада мектеп жасындағы балалардағы оптикалық дисграфияның пайда болу және көріну механизмдеріндегі көру гнозисінің рөлі қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – жазудағы оптикалық қателерге әсер ететін көру қабылдауының, көру – бейнелік және оптико-кеңістіктік функциялардың ерекшеліктерін анықтау. Сонымен қатар, көру гнозисінің дамуы мен тілдің графикалық жүйесін меңгеру деңгейі арасындағы байланысқа және оптикалық дисграфияны басқа жазба тіл бұзылыстарынан ажыратуға мүмкіндік беретін диагностикалық маңызды көрсеткіштерді айқындауға назар аударылады.

Зерттеуде психологиялық – педагогикалық және нейропсихологиялық тексерулердің нәтижелері келтіріліп, жазбадағы типтік қателер мен олардың көру гнозисінің жекелеген компоненттерінің жеткіліксіздігімен байланысы талданады. Нәтижелер көрсеткендей, графикалық ұқсастығы бар әріптерді тану қабілетінің төмендеуі, көру– кеңістіктік талдау жеткіліксіздігі және көру жадысының әлсіздігі оптикалық дисграфияның құрылымын анықтайтын негізгі факторлар болып табылады.

Анықталған заңдылықтар бұл бұзылыстың диагностикалық критерийлерін нақтылауға, сондай– ақ көру гнозисі мен оптико– кеңістіктік функцияларды дамытуға бағытталған коррекциялық жұмысты жүйелеуге мүмкіндік береді. Мақаладағы тұжырымдар оптикалық дисграфия механизмдерін теориялық тұрғыдан терең түсінуге және жазу дағдысында қиындықтары бар балаларға логопедиялық және нейропсихологиялық қолдау көрсетуде қолдануға негіз бола алады.

Кілттік сөздер: оптикалық дисграфия; көру гнозисі; визуалды қабылдау; визуалды– кеңістіктік функциялар; нейропсихология

¹ Шалдарбек С.Б., ² Булабаева С.Т., ³ Жақанбаева Б.Б
^{1,2} Казахский национальный женский педагогический университет
³ Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ ЗРИТЕЛЬНОГО ГНОЗИСА В ИЗУЧЕНИИ ОПТИЧЕСКОЙ ДИСГРАФИИ

Аннотация

Статья посвящена анализу роли зрительного гнозиса в механизмах формирования и проявления оптической дисграфии у детей школьного возраста. Целью исследования является выявление специфических нарушений зрительного восприятия, оптико– пространственных функций